

De Hoofdzaak van Pepijn III

Over het lichaam van Johannes de Doper

en de verhouding tot de Spiegel Historiae Van Maerlant

Jan Van Boendale en zijn 'Brabantsche Yeesten': Boek I, vs. 1484-1597

door Hye-Sook Vijls

In 1347 legde Jan Van Boendale de laatste hand aan zijn meesterwerk de 'Brabantsche Yeesten'. Het was een kroniek over de hertogen van Brabant, in opdracht van Willem van Bornecolve. Van Boendale baseerde zich op twee prestigieuze en eerder verschenen geschriften. Dat waren de anonieme *Chronica de origine ducum Brabantiae* en de *Spiegel Historiae* van de volgens Van Boendale 'Vader der Dietscher dichtren algader', Jacob Van Maerlant. Vooral deze laatste kroniek is hier van het grootste belang.

Zowel Van Boendale als Van Maerlant verwerkten de legende van het hoofd van Johannes de Doper in hun kroniek. Deze vertelt dat in 817 Felicius de monnik droomde dat hij naar Alexandrie, in Egypte, moest reizen om er het hoofd van Johannes de Doper op te halen en het vervolgens over te brengen naar Aquitanië. Daar bevond zich immers de hertog en koning van Aquitanië, Pepijn III, om te strijden tegen de Vandalen. Pepijn zelf werd in een visioen op de hoogte gebracht dat een relik op komst was. Wanneer de monnik en zijn gezellen arriveerden in Aquitanië, werden ze hartelijk ontvangen door de hertog. Dan vond een goddelijk mirakel plaats: de twintig Frankische ridders die gestorven waren in de strijd tegen de Vandalen, herrezen uit de dood. Pepijn stichtte uit dank een klooster ter ere van Johannes de Doper.

Opmerkelijk voor dit verhaal is dat Van Boendale terug greep naar het 3^e boek van Van Maerlant in plaats van zijn vertrouwde 7^e en 8^e boeken te raadplegen. Waarom hij dat deed en hoe, wordt in deze paper duidelijk.

Allereerst bekijken we de verzen op zich. Welke figuren spelen een rol? Waar speelt het verhaal zich af? We nemen daarbij Johannes de Doper, Pepijn III en Saint-Jean-d'Angely onder de loep. Hierna kaderen we de legende in haar context bij beide auteurs, we staan stil bij de legende zelf, vergelijken beide verhalen op macro- en microniveau en bestudering hoe beide werken Pepijn III benaderen. Eindigen doen we met een samenvattende conclusie.

1.1 Vertaling

Een monnik, [hij] heette Felicius, had zich bezonnen en besloot toen dat hij op pelgrimstocht naar Jeruzalem wilde gaan om de vergiffenis van zijn zonden en Gods genade te ontvangen, zoals andere monniken [ook] deden. Die goede man ging dus op pad toen de engel verscheen en hem aansprak. Hij vertelde hem zulke dingen, [zoals] dat hij naar Alexandrië moest gaan. Daar lag het hoofd van Johannes de Doper, [een feit] waar niet veel mensen van op de hoogte waren. En [bovendien] dat hij dat [hoofd] daar zou vinden bij [de hoofden van drie] van die kinderen, die Herodes had laten onthoofden in de stad Bethlehem, toen hij onze Heer zocht. En dat hij dat heiligdom, die kostbare schat naar Aquitanië moest brengen. Onze Heer zou hem de stad wijzen waar dat heiligdom zich bevond. Toen Felicius aankwam, daar waar God hem had gezonden, nam hij dat dure geschenk, die kostbaarheid van heilige waarde en legde hem (de schat) in een mandje.

En [toen] heeft Felicius een gezelschap onder de arm genomen en is aan boord gegaan van een schip. Toen ze snel heen voeren, bad Felicius tot onze Heer dat Hij hem naar die plaats zou verwijzen waar Hij wou dat die schat moest komen; en terwijl hij aan het bidden was, kwam, terzelfdertijd, een donkere wolk op, die [al gauw] het schip helemaal omhulde. En wanneer die donkere wolk optrok, stond [daar opeens] een duif, zo wit als sneeuw, vooraan op het schip tot ze via Spanje geleid waren en aan land kwamen in Aquitanië. In de haven, daar moesten ze zijn, die Agion heet in het Latijn. Ze verlieten snel het schip en gingen landinwaarts op pad en droegen de heilige schat. Zo raakten ze op die plaats op ongeveer 2 mijl van de haven. Daar vonden ze terzelfdertijd, de koning van de Vandalen doodgeslagen. En [samen] met hem menig ridder, [meer bepaald] 20 000 man, die Pepijn III onmiddellijk verslagen had met man en macht. Zoals ik u hierover begon te vertellen, daar overkwam Pepijns dode mannen een groot wonder: want, net op het moment dat hij de strijd gewonnen had, en het veld wou ontruimen, werd hij bruusk overvallen door de slaap, zodat hij zijn tenten liet opslaan en daarin is gaan rusten.

God, onze Heer, wou Pepijn snel moed geven, die erg droef was en in grote rouw, omwille van de dood van 20 lieden, die zijn beste ridders waren.

In zijn paviljoen lag hij te slapen, [toen] in een visioen een stem tot hem kwam en hem aansprak: "Waarom lig je te slapen? Het heiligdom nadert jou en jouw mannen. Het is

het heiligdom van over de zee van de grote Johannes de Doper en drie onschuldige kinderen, die God met de anderen liet vermoorden door Herodes in Bethlehem.”

En door zijn grote waardigheid gaf God zijn zegen aan jou. “Zij komen hier naartoe voor u. [En] als pelgrim zijn ze jou nabij; De voornaamste heet Felicius: Ga hem tegemoet. Nodig ze bij je uit en eer hen: [dan] zal u een wonder zien van onze Heer!”

Pepijn stond toen bereidwillig op en gehoorzaamde het bevel van de stem. Hij riep wel 3000 man van zijn volk op die hem allen volgden. En hij liet de 20 uitverkoren ridders die hij in de strijd had verloren ook overbrengen. Hij ging met godvruchtige gedachten naar het heiligdom, dat men daar bracht. Hij ontving met grote eerbewondering het heiligdom en de pelgrims. En heette de mand met de heiligdommen welkom, die Felicius op elke man zette. Men zag dat alle ridders gezond werden. Onder de doden stond de dode op. Dit mirakel gebeurde daar door de Heilige Johannes de Doper. Pepijn dankte onze Heer en bouwde, in de naam van de Heilige Johannes, een klooster op die plaats, met hulp van zijn mannen. Bovendien heeft hij er een uitkering gegeven zodat die monniken daar zouden kunnen blijven leven. En daar liet hij zo het hoofd van de heilige man achter.

1.2. Enkele tekstelementen onder de loep

In de tekst zelf zijn er drie aspecten waar we even stil bij staan: allereerst Johannes de Doper, vervolgens Pepijn III en tot slot bekijken we de plaats waar het mirakel zich heeft plaatsgevonden.

1.2.1. Johannes de Doper

Johannes de Doper is bekend uit het Nieuwe Testament uit de bijbel. Zijn naam betekent Jahweh is genadig.

Tijdens zijn leven meende hij dat het einde der tijden was aangebroken. Hij riep daarom iedereen op om zich te laten dopen in de rivier de Jordaan. Ook Jezus Christus liet zich daar dopen. Hierna kwam de Geest van God uit de hemel, in de gedaante van een duif en zei: ‘Dit is mijn geliefde Zoon, in hem vind ik vreugde’.

Deze heilige werd op een gruwelijke manier vermoord. Toen Herodes Salome vroeg om te dansen op zijn feest, stemde ze toe in ruil voor het volbrengen van al haar wensen. Een van die wensen was het hoofd van Johannes de Doper. Herodes, die zijn woord gegeven had, liet hierop Johannes onthoofden.

De legende van Johannes de Doper is dus niet helemaal lukraak gekozen in de kronieken van Boendale en Maerlant. De betekenis van zijn naam verwijst naar God die Pepijn III genadig was en zijn ridders opnieuw tot leven wekte. Bovendien verschijnt God ook hier in de vorm van een duif en is Johannes de Doper de patroonheilige van de monniken (Jongen 2005, 155).

1.2.2. Pepijn III De Korte

Leven

Pepijn III werd geboren in 714. Als hofmeier zette hij de laatste Merovingische koning, Childerik III, af. Hierdoor stond hij aan het hoofd van Gallië en later werd hij tot koning van Frankrijk gekroond. Samen met hem begon ook de dynastie van de Karolingers.

Pepijn III was dikwijls in oorlog verwickeld, met de Hertogen van Aquitanië, de Langobarden, de Saksen en de Beieren...

In 768 stierf Pepijn III en hij werd begraven in de basiliek van Saint Denis. Zijn zoon Karel, later Karel de Grote, kwam zo aan het hoofd van het Karolingische Rijk.

Kerk en Staat

Pepijn genoot zijn opleiding bij de monniken in Saint Denis. Deze kerkelijke opvoeding beïnvloedde zijn houding tegenover de Katholieke Kerk. Wanneer Pepijn aan de macht kwam, luidde dit het begin in van de Kerkelijke Staat.

Pepijn en Bonifatius slaagden erin om meer eenheid te brengen binnen de Kerk. Hun samenwerking wierp voor beiden vruchten af. Pepijn werd als koning gesteund door de Katholieke Kerk en op zijn beurt beschermde Pepijn de paus tegen de Langobarden.

Tijdens Pepijns regeerperiode bekeerden talloze Germaanse volkeren zich tot het Christelijke geloof. Zijn grote inzet tegenover de Katholieke Kerk leverde hem de bijnaam 'allerchristelijkst' op.

1.2.3. Saint-Jean-d'Angely

Of deze legende waargebeurd is of niet, op de plaats waar het mirakel zich voltrok, is later een klooster gesticht. Dit plaatsje is vandaag bekend onder de naam Saint-Jean-d'Angely.

Saint-Jean-d'Angely is een dorpje in de streek van Poitou-Charentes. Pepijn stichtte daar het klooster voor Johannes de Doper uit dank voor het tot leven wekken van zijn ridders. Deze

abdij, L'Abbaye Royale, werd één van de machtigste abdijen van het oosten van Frankrijk dankzij veelvuldige schenkingen van duizenden pelgrims.

Momenteel is het een cultureel centrum, waarin zich onder andere de bibliotheek bevindt.

De legende van Johannes de Doper heeft een enorme impact gehad op de geschiedenis van de gemeente. In de heraldiek zien we het hoofd van Johannes de Doper terugkomen en zelfs in lokale specialiteiten kent de vertelling heel wat navolging. De *compostelle voyage* is een rozijnencake met cognac en amandelen. Het was een handige hap om mee te nemen op pelgrimstocht naar Santiago de Compostella.

2. Vergelijking van de 'Brabantsche Yeesten' en de 'Spiegel Historiael'

2.1 Kaderen in het hele verhaal

Jan Van Boendale – Brabantsche Yeesten

De legende van Johannes de Doper situeert zich in het eerste boek van de eerste partit. Van Boendale vertelt de daden van de Brabantse hertogen en hier is Pepijn de III of Pepijn de Korte aan de beurt. Het mirakel vinden we ongeveer terug op het einde van het eerste boek. Het wordt voorafgegaan door de beschrijving hoe Pepijn koning werd, hoe hij de Saksen overwon, hoe de paus Pepijn om hulp kwam vragen tegen de Langobarden en de strijd die daarop volgt. Het verhaal net voor dat van Johannes de Doper vertelt Pepijns strijd tegen de Koning van de Vandalen. Pepijn zelf slaagt erin om 20 000 man van het vijandige leger te vermoorden, maar hij betaalt een hoge prijs want 20 van zijn dapperste ridders komen om. Dankzij een mirakel worden deze lieden echter weer levend, bij Johannes de Doper zijn hoofd. Dat grote wonder zal Jan Van Boendale in zijn volgende kapittel uit de doeken doen. Hierna komen nog 2 kapittels waarin onder andere de dood van Pepijn wordt beschreven en enkele familie verhalen aan bod komen.

Jacob Van Maerlant – Spiegel Historiael

Bij Van Maerlant komt de legende aan bod in het derde boek dus. Daarin vertelt de auteur het leven van Theodosius I, een Romeins keizer. Tijdens het leven van de keizer wordt het hoofd van Johannes de Doper gevonden. Van Maerlant beschrijft hoe dat hoofd precies gevonden werd en daarop aansluitend volgt de legende van het hoofd van Johannes de Doper.

2.2. De legende zelf

Voor zijn Brabantsche Yeesten baseerde Van Boendale zich op de Spiegel Historiae van Van Maerlant. Opmerkelijk is dat hij zich daarvoor meestal over het 7^e en 8^e boek van Van Maerlant boog. Hier doorbrak hij dat stramien en deed een beroep op het 3^e boek. Het is zo dat Van Boendale soms passages toevoegde aan zijn kroniek en dat is precies wat hij heeft gedaan met de legende van het hoofd van Johannes de Doper. De verklaring waarom hij dat deed, kan tegen de achtergrond van de officiële geschiedschrijving worden geplaatst. De hoofddoelen daarvan waren immers het Brabantse huis opnieuw in een positief daglicht stellen (tijd van crisis), de afstamming van de Karolingen legitimeren en het streven naar respect en ontzag door goede daden zoals onder andere kloosterstichtingen (Stein 2003, 188). Dit zijn allemaal elementen die we terugvinden bij Van Boendale en specifiek in kapittel XIII waarin Pepijn l'Abbaye Royale sticht (Stein 2003, 189).

Systematisch onderzoek naar de toegevoegde verzen legt een zekere rode draad bloot. Op deze manier kan Van Boendale de dynastie lauweren en het verband met de Karolingische voorouders van de hertogen van Brabant expliciteren. Bovendien benadrukt hij zo het morele aspect van het heerserschap, met aandacht voor dienstbaarheid aan God en de Kerk. Tot slot wordt een moraliserende noot verwerkt in zijn kroniek (Stein 2003, 191).

De reden waarom Van Boendale hier het verhaal van Johannes de Doper heeft verwerkt, heeft alles te maken met het doel van de Brabantsche Yeesten. Van Maerlant wilde vooral een zo volledig mogelijke wereldgeschiedenis geven, waar Johannes de Doper, objectief gezien, maar een detail van was.

2.3. Macro- en Microniveau

Macroniveau

Zoals reeds gezegd, vertelde Van Boendale enkel over daden van Brabantse hertogen. Dat zei hij dan ook zelf in zijn inleiding (Brabantsche yeesten, boek 1, 1-104):

1,40

Daer bi heb ic sonderlinghe
Ute ghelesen die dinghe
Die den hertoghen ane gaen;

Soe moechdi claelijc verstaen
Van beghinne thercomen al,

Als we de verzen 1484-1597 op macroniveau bekijken, zien we dat Van Boendale de nadruk legt op Pepijn III. Dit doet hij door passages toe te voegen, zoals de legende van Johannes de Doper (Stein 2003, 189). Als we kijken naar de versie van Van Maerlant, geeft Van Boendale veel gedetailleerder weer wat Pepijn III voelt, doet, denkt door aanvulligen en extra verzen.

Enkele voorbeelden:

Van Boendale beschrijft hier in 10 verzen dat Felicius, in opdracht van God, het relik moest halen (in Alexandrië) om het vervolgens naar Aquitanië te verscheppen. Op zijn weg zou de Heer hem de weg wijzen en aangekomen legde Felicius het heiligdom in zijn mandje.

	Ende dat hijt in Aquitanien brochte, <i>Dat heilichdom, dien dieren scat,</i> <i>Onse Here soude hem wisen die stat</i> <i>Waer dat heilichdom ware.</i>
1,1505	<i>Felicius quam al dare,</i> <i>Daerne God hadde ghesent,</i> <i>Ende nam dat diere present</i> <i>Van den heilighen warden scatte,</i> <i>Ende leide in een mandeken datte,</i>
1,1510	Ende heeft gheselschap ghenomen,

Van Maerlant beschrijft hetzelfde tafereel slechts 5 regels. Hij vermeldt dan ook niet dat God de monnik tijdens zijn reis begeleidt.

15	In Acquitaengen int lant van Gallen. <i>Hi dede des ingels gebot met allen,</i> <i>Ende leide gheenen dieren scat</i> <i>In een mandekijn, ende na dat</i> Hevet hi geselschap genomen,
----	---

Ende maecte, in sinte Jans ere,
Een cloester daer ter stede,
Met hulpen sijnre manne mede,

Bij Van Maerlant is dit veel beknopter:

95 Menech wonder, es waer vonden,
Gheschiede meer van sente Janne.
Die coninc Pippijn ende sine manne
Maecte eenen cloester daer
In sine eere saen daer naer,

Microniveau

Als we kijken hoe Van Boendale de tekst precies herschrijft, zien we dat hij de klemtoon meer ligt op het heilige, de schat, op God, op het vrome karakter van Pepijn III.

Bij Van Maerlant heerst er vooral een beschrijvende sfeer, Pepijn treedt niet zo prominent op de voorgrond.

Enkele voorbeelden:

Hier is een betekenisnuance, er ligt een klemtoom op Gods vergiffenis van de zonden:

Dat hi te Iherusalem wilde gaen
In pelgrimagien, ende ontfaen
Pardoen ende Gods ghenaden,
Alsoe alse andere moencken daden.

Van Maerlant gaat beschrijvender te werk en is neutraler:

5 Die ginc te Jherusalem aldus
In pelgrimagen alse dander daden,
Om te hebbene de Gods genaden.

Dit zien we ook in het volgende fragment, waar Van Boendale opnieuw even de aandacht trekt op het reliek:

1,1530 Dat scep ruumden si ter vaert,
 Ende ghinghen in, te lande waert,
 Ende droeghen haren heilighen scat,
 Ende gheraecten ter selver stat,
 Van der havenen ontrent twee milen,

Van Maerlant rept hier geen woord over en gaat verder met beschrijven:

40 Dat scip rumden si metter vaert
 Ende gingen te lande waert;
 Ende alsi dus hebben gegaen
 II milen, vonden si, sonder waen,

In zijn kroniek, benadrukte Van Boendale de dienstbaarheid aan God en aan de Kerk. Bovendien is hij van mening dat de positie van de Brabantse hertogen het gevolg is van een goddelijke beschikking. Daarom moet de vorst de Kerk en zijn volk beschermen in ruil voor zijn positie en macht. Dikwijls uit Van Boendale hier impliciet wat kritiek omdat hij vindt dat de hertogen de gerechtigheid niet altijd respecteren en zichzelf tegoed doen aan een luxueus leven. Maar van dit alles is niets te merken bij Pepijn III. Deze sluit allianties met de paus waardoor hij zijn macht versterkt, maar de Kerk ook bescherming geeft. Hij heeft het hart op de goede plaats. Wanneer 20 ridders omkomen, is hij daar oprecht verdrietig om. Of Van Boendale zelf een zeer gelovig man was, is niet duidelijk. Waarschijnlijk beklemtoont hij hier God en het geloof expliciet omdat ze in combinatie met Pepijn, wel een zeer vroom christen, aan bod komen.

2.4. Benadering Pepijn III

Als we ons afvragen welk beeld Van Boendale ophangt van Pepijn III, zien we dat hij de vorst met zeer veel aanzien en respect behandelt. Dat kunnen we afleiden aan de hand van expliciete en minder expliciete verwijzingen in de kapitels die kapittel XIIIIII voorgaan en volgen. Een voorbeeld is te lezen in kapittel XVII: '*Hoe dese derde Pippijn coninc wart*':

1,1245 Achtien jaren soe regneerde hi
 Als een coninc, stout ende vri,

1,1250

Die al de landen, sonder wanc,
Van Sassen tote Spangien, dwanc,
Alsoe dat hi, in sijnre tijt,
Verwan meneghen groten strijt,
Daer hi toe hadde grote gheval,
Als ic u hier na segghen sal.

Jacob Van Maerlant deelt de positieve houding tegenover Pepijn III. Maar hij blijft neutraler en impliciet. Het beschrijven van de Brabantse hertogen zijn op zich niet zijn doel, hij wil een volledige wereldkroniek creëren. Pepijn III maakt deel uit van deze geschiedenis dus, wordt hij aangehaald, maar meer is dat dan ook niet.

In het algemeen besteedt Van Boendale meer aandacht aan Pepijn de Korte. De redenen hiervoor zijn reeds opgesomd (cf. 2.1.). Van Maerlant wijdt slechts af en toe een vers aan hem. Eigenlijk komt Pepijn slechts enkel in het deeltje over het mirakel met het hoofd van Johannes de dooper in de Spiegel Historiaal. Hij wordt dus niet beschouwd als een belangrijk spilfiguur.

3. Conclusie van de vergelijking

Aan de hand van de vergelijking op macro- en microniveau kunnen we besluiten dat Van Boendale de dynastieke lijn legitimeert. Hij gaat, met behulp van kleine aanpassingen van woorden en extra verzen, Pepijn III in het middelpunt van de belangstelling plaatsen. Hij geeft eveneens de emoties en gedachten van Pepijn nauwkeurig weer. Van Boendale heeft bovendien meer aandacht voor het reliek, de tussenkomst van God en de daarmee samenhangende vrome aard van Pepijn III. Van Maerlant is in dit alles veel droger en objectiever en eigent zichzelf vooral een beschrijvende functie toe.

Algemeen kunnen we stellen dat Van Boendale doelt op het winnen van respect en ontzag voor het Brabantse huis en hier specifiek voor Pepijn III. In dat kader kunnen we de toegevoegde woorden, verzen en passages, zoals die van Johannes de Doper, plaatsen. Met behulp van dat extra tekstmateriaal toont Van Boendale allerlei goede daden zoals kloosterstichtingen van de hertog (Stein 2003, 188).

4. Bibliografie

- Instituut voor Nederlandse Lexicologie, 'Cd-rom Middelnederlands', Den Haag: Sdu Uitgevers en Antwerpen: Standaard Uitgeverij, 1998.
- Jongen, Ludo, 'Johannes de Doper', in: *Heilig in de Lage Landen: herschreven levens*. Leuven: Davidsfonds, 2005, 155-156.
- Kampers, F., 'Pepin the Short', in: *The Catholic Encyclopedia*, <http://www.newadvent.org/cathen/11662b.htm> (geraadpleegd 7december 2008).
- Stein, Robert, 'Jan van Boendales «Brabantsche Yeesten»: antithese of synthese?', in: *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 106 (1991), 185-197.
- Van Boendale, Jan, *Brabantsche yeesten*, boek 1, vs. 1484-1597

5. Bijlage

5.1 Verantwoording van de vertaling

Er werden enkele ingrepen aangebracht om de tekst vlotter te maken zodat het lezen wordt vergemakkelijkt.

1. De vierkante haakjes [] staan voor kleine toevoegingen die de tekst vlotter maken om te lezen.
2. Woorden die tussen haakjes () staan, zijn toevoegingen die verduidelijken waarover de auteur het heeft.
3. Af en toe worden de persoonlijke voornaamwoorden vervangen door eigennamen, zelfstandige naamwoorden of worden de deze toegevoegd:
 - Vers 1, 1510
Ende heeft gheselschap ghenomen: duidelijker is om Felicius toe te voegen
 - Vers 1, 1560
Die God liet onliven doer hem: die God liet vermoorden door Herodes

4. Enkele verzen werden vrijer vertaald:

- Vers 1, 1511

Ende es toten scepe comen: is aan boord gegaan

- Vers 1, 1549-1,1550

Omme twintich zijnre liede doot, die sine beste riddre waren: omwille van de dood van 20 lieden, die zijn beste ridders waren

- Vers 1, 1552

Ende sliep in sinen pawelioene: in zijn paviljoen lag hij te slapen

5. Te lange zinnen werden uit elkaar gehaald en in kortere zinnen omgezet:

- Vers 1, 1484-1, 1489

Een monc, hiet Felicius, Wart in hem te rade dus Dat hi te Iherusalem wilde gaen In pelgrimagien, ende ontfaen Pardoen ende Gods ghenaden, Alsoe alsoe andere moencken dader: Een monnik, hij heette Felicius, had zich bezonnen en besloot toen dat hij op pelgrimstocht naar Jeruzalem wilde gaan. Hij wou dat om de vergiffenis van zijn zonden en Gods genade te ontvangen, zoals andere monniken ook deden.

- Vers 1,1556-1, 1560

Di naect nu, ende dinen here, Heilichdom van over mere Van den grooten Baptisten Janne, Ende drie onnosele kindere danne, Die God liet ontliven doer hem Metten anderen in Bethleem: Het heiligdom nadert jou en jouw mannen. Het is het heiligdom van over de zee van de grote Johannes de Doper en drie onschuldige kinderen, die God met de anderen liet vermoorden door Herodes in Bethlehem.

6. Stopwoorden die onder andere het waarheidsgetrouwe karakter bevestigen, bleven onvertaald. Meestal worden ze toegevoegd om het rijm en het ritme van de tekst te blijven verzekeren:

- Vers 1, 1529

Vore opt scep, min noch mee: Vooraan op het schip

Min noch mee: blijft onvertaald

- Vers 1, 1588

Dese miracule gheschiede voerwaer: Dit mirakel gebeurde *voerwaer:* blijft onvertaald

Aantekeningen bij de vertaling: een verantwoording voor de woordkeuze van de te vertalen woorden.

1. Vers 1, 1498

Bi drien van den selven kinden: Bij drie van die kinderen

Vers 1, 1514

Dat hi hem verwijsde ter selver stat: Dat Hij hem naar die plaats zou verwijzen

Zie lemma `Selve': wanneer *selve* in de betekenis van *dezelfde* bijvoeglijk gebruikt wordt, vertalen we dit als *deze* of *die* met nadruk of als *juist die, zelfs die*.

2. Vers 1, 1508

Van den heilighen warden scatte: van heilige waarde

Zie lemma `werde': bij de eerste woordbetekenis van *waarde, prijs*. Het gaat hier niet om een geldsom of dure prijs, maar over het hoofd van Johannes de Doper, vandaar `waarde'

3. Vers 1, 1521

Vore opt scep, min noch mee: Vooraan op het schip

Zie het lemma `Vore': als bijwoord van plaats. *Aan de voorzijde, van voren*.

4. Vers 1, 1522

Tote dat si leden waren Spaengien: Tot ze via Spanje geleid waren

Zie het lemma `Tote': bij de tweede woordbetekenis *het is de uitdrukking voor het bereiken van eene bepaalde grens, een zeker punt*

5. Vers 1, 1526

Dat scep ruumden si ter vaert: Ze verlieten snel het schip

Zie het lemma `Rumerl': in de vijfde woordbetekenis, *verlaten* in het algemeen, *gaan van of uit eene bepaalde plaats, zich van of uit iets, eene plaats, verwijderen*.

6. Vers 1, 1529

Ende gheraecten ter selver stat: Zo raakten ze op die plaats

Zie het lemma `Selve': in de tweede woordbetekenis, wanneer *selve* in de betekenis

van *dezelfde* bijvoeglijk gebruikt wordt, vertalen we dit als *deze* of *die* met nadruk of als *juist die, zelfs die*. *Op der selver stat* betekent *op die plaats, op de plaats zelf*.

7. Vers 1, 1573

Dertich hondert bi ghetale: wel 3000 man

Zie het lemma `Bf: *wat betreft*. Vooral in de uitdrukking *bi getale* (getalle), *wat het getal betreft*, maar meestal kunn² en die woorden onvertaald blijven.